

Birkedommer Gert Frederiksen Endemand

uddrag af

Træk af livet på Fejø i svundne tider
af Niels Stenfeldt

Spørgsmaalet om Militærtjeneste var i mange Aar brændende her paa Fejø som paa de to andre Øer. Skulde de unge Karle tjene Kongen til Lands eller til Søs?

I en Notits tidligere i denne Bog ses det, at de betragtede sig fortrinsvis som Søens Mænd, da - i 1565 - blev her kun udskrevet "Baadsmænd", og det havde man stadig senere holdt sig til.

Vel var Tjenesten om Bord ikke blid, men værre var det dog at være Landsoldat; der vankede der stadig tørre Hug, der sled man i det med Exercits og stod til Nar for Underofficerer og civile Tilskuere. Fra alle tre Øer klagede man over, at man i 1673, da der var oprettet en Landsmilitz, uden videre saa bort fra gamle Kongebreve og tog Karlene til Landsoldater. Skønt der paa Øerne kun skulde udskrives 38 Soldater, rømte der det Aaar hele 46 af det unge værnepligtige Mandskab, og Resten af de unge Karle ventede blot paa en gunstig Lejlighed til at følge deres Exempel.

Birkefogeden Gert Frederiksen sendte paa alles Vegne et Andragende til Kongen om at blive udskrevet til Flaaden, og Amtmanden anbefalede det. Han bad om, at de bortrømte maatte faa Lov til frit at vende tilbage, da der ellers var Fare for, at Øerne med Tiden kunde blive affolkede. Det var i Virkeligheden ogsaa en tung Byrde at tjene under Landmilitzen. Nylig havde Folkene maattet møde til Mønstring i Ringsted, og Rejsen frem og tilbage skulde have taget dem 16 Dage.

De fik fra Kongen en Resolution om, at de skulde være fri for Landmilitzen. Vi ser det, da det i Aaret 1700 trak op til Krig med svenskerne, da skrev Stiftamtmanden saaledes til Kancelliet: "De velædle og velbaarne Herrer forlanger de sædvanlige Tal Baadsmænd fra Fæøe, Femøe, Askøe og Baagøe til den kongelige Flaade Udrustning og til Midten af April at blive leveret eller straks for hver Mand at betale 24 Rdl. I Henseende ellers, at de (Bønderne) idelig svarer højt af deres Gaarde, og at Fejø-Mænd, som især ved Landmaalingen (i 1682-88) er mest bleven graveret (bebyrdet), i adskillige Aar haver haft stor Misvækst, saa de fleste af dem er geraaden udi Armod" - saa beder han godt for dem.

Men atter mødte Udskrivningsherrerne op paa Øerne og vilde tage Karlene til Soldater. Amtmanden maatte da igen skrive til Kongen (1701, d. 7 maj): "Øboernes ringe Hartkorn udi Fæøe, Femøe og Askøe ringe Sogne, som her under Nykøbing Amt er beliggende, maa for Militzen forskaanes; de haver altid for Udskrivning været fri og tilforn erlanget en kongelig Resolution af 21. April 1673 derpaa (foruden en følgende). Som de til Landeværn er ganske ubekvemme, eftersom der er saa lidt Mandskab paa hver Ø, og de desforuden ej kan samles til Kompagni-Exercits i Landet, og de til sin Tid hverken kan komme Landet (Sjælland) til Hjælp eller skaffe sig selv fra en Ø til en anden eller til Landet (Sjælland), naar det skulde behøves, og Vind og Vejr ikke vilde føje sig, - saa indstilles, om de ikke som søfarende i Steden for Landmilitzen bør holde deres Mandskab til Tjeneste paa Flaaden" ("Floden").

Men Striden blev ved; det er ikke let at begribe, hvorledes Sessionsherrerne trods alle kongelige Breve kunde vove at udskrive Rekrutter, men det gjorde de. Alle Beboerne paa Øen stod samlet imod dem med deres Birkefoged Gert Frederiksen i Spidsen.

Lige fra 1702 til 1706 førtes der Retsstrid derom. Sessionens Folk indgav en Klage over "Gert Frederiksen Endemand, Birkefoged paa Fæø, Femø og Aksø, fordi han med sin hemmelige Raaadførelse har forledet det unge Mandskab paa Øerne, saa de mener, at de ikke som andre skulde kunne bruges under Exercitsen, og de har klaget over hans Opsætsighed og Forhaanelse, som har brugt mod Sessionen".

Den 28. November 1704 blev han stævnet for sit eget Ting til Optagelse af Vidnesbyrd. Der blev fremvist et Tingsvidne af Kaptajn Alfeldt, taget i 1702: "Gert Frederiksen skulde i en Del af Øboernes Forsamling have sagt, at han vilde dømme over Underofficeren Knopf og straffe hannem, om han forsaa sig i noget mod dem; han vilde gøre disputerligt om de indrullerede skulde exerceres med Flinter (Geværer) eller med Tov og Takkel; det var ikke fornødent, at de indrullerede skulde straffes med Pæl eller Hest" (Gabestokken eller Træhesten).

"For Landstinget kunde dog ikke bevises, at Birkefogeden havde tilraadet nogen til at skulke fra Exercitsen; derom vidnede bl.a. Sognefogeden paa Fæmø Rasmus Stryn. Han kunde altsaa ikke beskyldes, som de fra Sessionen havde gjort, for at have anstiftet Rebellion (Mytteri)".

I 1703 mødte Rekrutterne ikke for Sessionen og Officerne blev rasende.

De stævnedes atter og atter Gert Frederiksen til at møde for dem, hvad han nægtede. Han vilde søges ved sit Værneting, Fejø Birketing. De idømte ham da en Bøde paa 10 Rdl., der senere, efter at han havde nægtet at lystre et nyt Varsel, steg til 20 Rdl., og desuden skulde han have forbrudt sit Gaardfæste. Bøden steg efterhaanden til 66 Rdl. at betale inden 15 Dage under Trussel af Nam (Udpantning). Der blev skumlet over, at han af Folkene paa de 3 Øer havde modtaget 90 Rdl. til i deres Sag at rejse til København, dem vilde han ikke give Oplysning om - han havde indleveret Pengene paa Amtstuen.

Det eneste, han ved sin Ledsagere fik ud af Besøget i Hovedstaden, var at "Øboerne skulde blive forskaanet for at ligge i Garnison og drage i Felten, men de skulde forblive paa deres Øer og lade sig Exercere".

Senere rejstes der - efter ellers ukendte Begivenheder - atter Sag mod ham for Landstinget, hvor det gik ham saa galt, at han den 29. Juli 1706 blev kastet i Fængsel på Nykøbing Slot efter en Dom af 30. Juni.

Fra Fængselet appellerede han den uretfærdige Dom til Højesteret, men han oplevede ikke at se Resultatet: den haarde og krænkende Behandling dræbte ham.

Hans Dødsdag kendes ikke, men derimod Datoen for hans Skifte.

Der holdtes "Anno 1706, den 18. November, Vurdering, Skifte og Deling efter afgangne, salig Gierdt Friderichsen Endemand, forrige Birkefoged paa Fæø, imellem hans efterladte Hustru Mette - det var vistnok hans anden Hustru - og de to Døtre, Margrete 21 Aar, gift med Niels Hansen, og Else 19 Aar, som var hjemme hos sin Moder. Som Ellens (!) Værge var mødt Fogedens Søn, Anders Gertsen. Vurderingsmændene var Peder Olsen og Morten Hansen Krog af Vesterby, Jørgen Olsen og Michel Christensen af Østerby.

"Den afdøde er udi den Sag imod sin Øvrighed geraaden udi en ikke ringe Vidløftighed og endog i Kongelig Majestæts Unaade, saa var den Dannemand, Jørgen Frederiksen af Fæmø som den salige Mands kødlige Broder rede til at være Enkens Laugværge", men den Embedsmand, der havde været mest virksom for at faa Birkefogeden dømt ved Landstinget, og som frygtede for at faa Sagen ført

frem til Dom ved Højesteret, trængte sig frem og hævdede, at han burde være Laugværge.

Liget hensted længe ubegravet, og Enken vilde gerne have det i Jorden; man bestræbte sig da for at bevæge hende til at trække Højesteretsstævningen tilbage; gjorde hun det, kunde hun straks lade Liget jorde, ellers skulde det begraves uden kirkelig Ceremonier som et Forbryderlig.

Hun erklærede da paa Skrømt, at hun havde faaet nok af Processer, "bad om en naadig Konge, og at det døde Legeme maatte komme i Jorden paa christelig Vis", og Begrevelsen foregik sømmeligt, som det sømmede sig for den Hædersmand, han havde været. Straks efter Jordefærden traadte hendes Stedsøn til som hendes Værge; de trak ikke Sagen tilbage; den gik sin Gang. Skiftet blev da gjort færdigt.

For den dødes Fjender blev det beskæmmende, at Højesteret frikendte ham. Selve Dombogen er brændt med Slottet, hvor de blev opbevarede, men Vorteringsprotokollen eksisterer, og vi kan se at Vorteringerne, hvorledes Dommerne skønnede om hans Misgerning:

"Han er dømt som den, der havde ligesom hidset Øboerne, da de til Landmilitzen var indrullerede, til at ansøge om Forskaansel derfor og imidlertid ikke at lade sig exercere, i al Fald ikke udenfor Øerne, naar de dertil kunde være beordrede, og i saa Maade ligesom ophitzet dem til rebellion imod Hans Maiestæts Forordning", ligeledes er han dømt for Opsætsighed mod Stiftamtmand Lýtzw; han er dømt til at miste sin Gaards Fæste og betale 66 Rdl. i Omkostninger, men den eneste Forseelse, der kunde regnes ham til Last, er, at han "melerede" sig i en Straf, som Løjtnanten udøvede mod Soldaterne en Nytaarsdag.

"Han er blev haardelig trakteret og efterstræbt. Man har endog ladet ham fængsle, hvor han og er død". Saaledes dømte næsten alle, og Frifindelsen virkede kvægende paa de efterladtes Sind.

Og den Sag, Gert Frederiksen og Øboerne havde kæmpet for, sejrede.

Vi ser det bl.a. af en Notits (d. 5. April 1723) i Nykøbing Amts Kopibog om, at Amtsforvalteren faar Brev om, at: "Premierløjtnant Chr. Fr. Mohrsen er ventendes til Fejø i Morgen eller Overmorgen for at indrullere alt det der findes af Søfolk". Amtsforvalteren skal da være til Stede for at give ham Assistance.